

ПРОБЛЕМИ ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В ШКОЛІ З УГОРСЬКОЮ МОВОЮ НАВЧАННЯ

Катерина Маргітч

Закарпатський угорський інститут імені Ф.Ракоці II

Анотація. Висвітлено основні проблеми, що стосуються вивчення української мови в школі з угорською мовою навчання на Закарпатті. Викладання мови в такого типу школах має свою специфіку. У шкільному циклі українську мову вивчають як державну. Курс навчання передбачає набагато менший обсяг годин для оволодіння усім спектром лінгвістичних та мовленнєвих компетенцій, які необхідні для проходження зовнішнього незалежного оцінювання (ЗНО). Належний рівень опанування української мови вимагає спеціалістів високої фахової підготовки з методики викладання української мови як іноземної, співпраці в цьому питанні вчителів-практиків та науковців, постійного пошуку нових освітніх технологій, обміну досвідом у вирішенні цих проблем.

Ключові слова: українська мова як державна, білінгвізм, порівняльна граматика української та угорської мов, близькоспоріднені мови, українськомовне оточення, транспозиція, інтерференція

Із набуттям українською мовою статусу державної вона обов'язково вивчається в усіх навчальних закладах України, серед них і у школах, навчання в яких здійснюють мовою національних меншин. Потрібно зазначити, що назва „школа нацменшини” не вживається в офіційних документах, тому що Міністерство освіти і науки України не реєструє таких шкіл, тобто їх немає у переліку типів навчальних закладів України. Однак загальноосвітні середні школи з мовами навчання національних меншин (російською, польською, угорською, румунською, кримсько-татарською) функціонують. У таких школах вивчення української мови має свою специфіку. Адже уроки української мови – це передусім уроки вивчення мови як державної, а не рідної мови викладання. Слід сказати, що з 1922 року українську мову вивчали в школах з російською мовою викладання, а з 90-х років її почали вивчати і в школах з викладанням мовами інших національних меншин, зокрема в Закарпатті – угорською мовою.

В Закарпатській області проживає понад 12% угорців. Сьогодні проблемами вивчення української мови в школах з викладанням мовами національних меншин займаються кілька провідних державних освітянських інституцій, однак чимось «похвалитись» ми не можемо. На мою думку, однією з причин такого стану є те, що науковці надто «далекі» від проблем угорськомовних шкіл.

Група науковців на чолі з доктором педагогічних наук Ольгою Хорошковською побували вже декілька разів на Закарпатті, проводили семінари для вчителів, але й надалі бракує конкретних порад та вказівок щодо вивчення української мови в угорськомовних школах.

Українську мову в школі з угорською мовою викладання вивчають як державну.

За визначенням енциклопедії „Українська мова”, державна мова – це закріплена традицією або законодавством мова, вживання якої обов’язкове в органах та організаціях, на підприємствах, у державних органах освіти, науки, культури, у сферах зв’язку та інформації [ЕУМ 2004, 135]. Отже, державна мова є обов’язковою для вивчення в закладах освіти. Поза цим громадяни мають право вільно спілкуватися рідною чи будь-якою іншою мовою.

Учні школи з угорською мовою навчання на більшості занять у школі та поза її межами спілкуються рідною – угорською, а українською лише на уроках, де її вивчають як державну мову. Згідно з вимогами чинної програми на вивчення української мови в усіх класах відведено 28, 5 годин на тиждень, а в школах з українською мовою навчання – 41 година. Порівнюючи навчальні програми і плани з української мови, можна зробити висновок, що в школах з угорською мовою викладання кількість годин для вивчення української мови набагато менша, при цьому зміст навчального матеріалу, який учні повинні засвоїти, не скоротився.

Не меншою проблемою є забезпечення учнів угорськомовних шкіл Закарпаття підручниками з української мови. Детальний їх аналіз засвідчує, що принцип їх укладання відповідає підручнику з української мови як рідної, де не враховано специфіки сприйняття української мови учнями, які на щодень послуговуються угорською мовою.

Іншою проблемою чинних програм та підручників є те, що основну увагу в них приділяють не формуванню практичних умінь володіння українською мовою, а засвоєнню теоретичних знань. Тим паче, що випускники школи з угорською мовою навчання мають володіти тими ж знаннями і вміннями, що й випускники шкіл з українською мовою навчання, щоб успішно пройти зовнішнє незалежне оцінювання.

Ще одна проблема, на яку варто звернути увагу, – це підготовка вчителів для викладання української мови як державної. Сьогодні тільки один – Закарпатський угорський інститут імені Ф. Ракоці II готує спеціалістів для шкіл з угорською мовою навчання. Однак, в інших навчальних закладах в планах педагогічних інститутів та університетів навіть регіонів, де є такі школи, відсутній такий навчальний предмет, як методика викладання української мови як державної у школах національних меншин. Слід зазначити, що методика викладання української мови як рідної і як другої – це різні методики. І молодий спеціаліст, який закінчує педагогічний заклад та опановує методику навчання української мови як рідної, стикається з такими

труднощами, про які він навіть уявлення не мав. Ті знання з методики, які він отримав, виявляються недостатніми. Тому вивчає він ці проблеми у процесі набуття власного досвіду, що є також не менш важливим і цінним.

Розглядаючи проблеми методики навчання близькоспоріднених мов, О. Беляєв та Н. Пашківська зазначають: „Порівняльна граматики полегшує розуміння природи явищ, що складають мовний зміст навчання, дозволяють виявити фонетичні, граматичні та лексичні труднощі, тобто спрогнозувати внутрішньомовну та міжмовну інтерференцію” [Беляєв, Пашківська 1975, 9]. Це означає, що в основу змісту мовної освіти мають бути покладені результати порівняльного аналізу двох мовних систем – рідної та української мов. Досвід навчання української мови як другої переконає, що, здійснюючи процес порівняння, треба йти від рідної (першої) мови, яка є основною мовою викладання. Основним при формуванні змісту навчання є порівняльний аналіз двох мов. Він дає можливість взяти до уваги спільне в обох мовах (фонетичній, графічній, граматичній системах) і зосередитися на відмінностях. Однак, це важко зробити в порівнянні української та угорської мов, одже це мови які: українська мова походить з слов'янської групи мов, а угорська – з угрофінської.

Дещо інший погляд на провідну роль рідної мови у засвоєнні української як іноземної має О. Смолінська. Дослідниця зазначає: „На сучасному етапі розвитку лінгводидактики дискусійним залишається не питання доцільності використання рідної мови слухача, а проблема застосування у навчанні порівняльної граматики, складання навчально-методичної літератури з опорою на зіставлення мов” [Смолінська 2002, 44]. Принцип урахування знань рідної мови може по-різному виявлятися у навчальному процесі. З метою переносу знань з першої мови в другу варто використовувати схеми, які б вказували на ідентичність матеріалу, який вивчають, подавати матеріал блоками, системно, надаючи перевагу питанням культури мовлення. У випадку, коли мовці не розрізняють або недостатньо розрізняють мовні засоби української та угорської мов, відбувається змішування мовних систем, формується механізм сумісного володіння мовою. Інтерференція призводить до численних помилок на різних мовних рівнях, напр.: калькування термінів (закінчення – кінцівка, основа слова – тема, середній рід – ніякий); підміна граматичної форми.

Тому вивчення мовного матеріалу в школах з викладанням мовами національних меншин має мати більш виражений функціональний характер, а функціонально-комунікативне української мови допомагає вирішувати ряд складних теоретичних та методологічних питань, які виникають на сучасному етапі. Адже кінцевою української мовної освіти в цих школах є вироблення комунікативних умінь і навичок, тобто набуття мовної та комунікативної компетенції.

У вивченні української мови як нерідної простежується об'єктивне ставлення до мови. В умовах українськомовного оточення, а саме в такому

перебувають учні, значну роль відіграє рівень особистої культури учня, який залежить і від знання державної мови, тобто мови титульної нації країни проживання. Для представників угорської національності, що проживають на Закарпатті, українська мова є показником їхньої високої культури, мірилом їхньої громадянської позиції. У зв'язку з проблемами вивчення української мови в школі з угорською мовою викладання важливим завданням є виховання в учнів позитивного ставлення до української мови як державної.

Сучасний стан функціонування української мови вимагає роботи, спрямованої на те, щоб школярі оволодівали всім спектром мовних стилів. Сприятливим фактором вивчення мови, без сумніву, є оточення і практичне застосування мови у повсякденному житті. Учні знають, що українська мова – це не тільки поезія і пісня, але й наукові праці, документація, мова засобів масової інформації, яка має достатню термінологію в усіх сферах науки, техніки, мистецтва, що вона сьогодні znana і шанована у світі не тільки за красу і милозвучність.

Одним із найбільш дієвих методів виховання поваги до української мови є особистий приклад вчителя – його професійність, інтелект, тактовність, знання культури українського та угорського народів. Сучасний урок української мови за своєю метою має відповідати найновішим досягненням теорії і практики навчання української мови й розвитку мовлення, які визначені Концепцією мовної освіти.

Різні типи сучасного уроку, забезпечення міжпредметних зв'язків, позаурочна робота (участь в олімпіадах, конкурсах, тижнях української мови) – це лише частина роботи щодо якісного та активного засвоєння української мови і набуття відповідних видів компетенції. З цією метою у всіх угорсько мовних школах Закарпаття започатковано Тиждень грамотності, присвячений Дню української писемності і мови, протягом якого учні 3–11 класів беруть участь у конкурсах „Українська мова – рідна мова”. Цього року започатковано конкурс перекладів.

Ефективними методами навчання української мови в школі з угорською мовою навчання, на мою думку, є ті, за допомогою яких можна здійснювати навчальний процес в умовах білінгвізму на контрастивно-альтернативній основі (мета контрактивної лінгвістики – вивчення, як правило, двох мов для виявлення їхніх подібностей і відмінностей). Варто коротко зупинитися на власне лінгвальних та соціопсихологічних аспектах мовної діяльності білінгва. Учень, навіть етнічний угорець, прекрасно розуміє українську мову. Він адекватно сприймає друкований текст, усне мовлення. Але переказати почуте українською (репродуктивний білінгвізм) чи безпомилково висловити власні думки (продуктивний білінгвізм) йому буває заважко. Причин цього достатньо: малий словниковий запас, страх перед незнанням мови, сплутування елементів двох мовних систем. Досконало володіти певною національною мовою означає володіти всіма

лексико-фразеологічними та граматичними засобами мови, вмінні сформулювати цією мовою свої думки. На підставі спостережень над процесом оволодіння українською мовою в школі з угорською мовою викладання можна стверджувати, що вивчення української мови має ґрунтуватися на комунікативно-діяльнісному, культурологічному, проблемно-пошуковому та функціональному принципах.

Як показує досвід, для ефективного оволодіння мовою замало оперувати певним набором лексичних граматичних відповідників. Для успішної комунікації, спонтанного породження мови учень повинен володіти певною ментальною гнучкістю, навичками проникнення в інший мовний світ, дух мови. Лінгвістичний менталітет учня передбачає певний обсяг механізму думання цією мовою, обживання мовних світів. А для цього потрібна і неабияка творчість духу, і лінгвістичний труд. Навички думати тією мовою, яку вивчаєш, – необхідна передумова її опанування. Виховання мовного чуття – складна, комплексна проблема, вирішувати яку я намагаюсь, навчаючи учнів української мови в школі з угорською мовою викладання.

Опрацьовуючи науково-методичну літературу з цього питання, можу стверджувати, що проблема вивчення української мови як державної в школах з навчанням мовами нацменшин є актуальною і малодослідженою. Одні автори зазначають, що знання мов не потрібно зводити тільки до вивчення рідної та державної мови, але й поглиблювати вивчення мови сусідньої країни та регіонів.

Однак на сьогодні ще немає праць, які б узагальнювали вже накопичений досвід і розв'язували певною мірою цю проблему, подаючи конкретні методичні рекомендації.

ЛІТЕРАТУРА

- Беляєв О.М., Пашківська Н.А., 1975. *Взаємозв'язок у викладанні української і російської мов*, „Укр. мова та літ. в школі” № 10. Київ.
- Волкова Н.П., 2001. *Педагогіка*. Київ.
- Вусик Г., 2000. *Шкільне навчання в умовах двомовності*, „Рідна школа” № 4. Київ.
- Гринчишин З., 1994. *Чотиримовне навчання*, „Основа” № 12–13.
- Гудзик І., 1997. *Двомовне навчання в країнах Європи*, „Освіта України” 14.02.1997.
- Гудзик І.П., 1998. *Моделі застосування мов у шкільному навчанні: Співіснування мов у національних школах України*, „Відродження” № 3.
- Енциклопедія: *Українська мова*, 2004. Київ.
- Казанцева О.А., 2004. *Білінгвізм як педагогічна проблема*, „Науковий вісник ПДПУ ім. К.Д. Ушинського” № 3–4. Одеса.
- Про функціонування української мови в навчальних закладах України*. Інформація з Міністерства освіти, „Освіта України” 16.02.2000.
- Савельєва Н., 1998. *Вивчення української мови як державної у школах Севастополя*, „Рідна школа” № 11.
- Смолінська О., 2002. *Лінгвокраїнознавство у навчанні української мови як іноземної*, „Рідна школа” № 2.

Хорошківська О., 1997. *Проблеми навчання української мови як державної у школах національних меншин України*, „Слово Просвіти” № 12 (42).

PROBLEMS OF STUDYING THE UKRAINIAN LANGUAGE IN HUNGARIAN SCHOOLS

Summary. The basic problems concerning the study of the Ukrainian language in schools with Hungarian language of instruction in Transcarpathia. Language teaching in schools of this type has its own specifics. The school cycle Ukrainian language study as a state. The course involves a much smaller amount of hours mastering the full range of linguistic and communicative competences needed for the external assessment (EIA). Appropriate level of mastery of Ukrainian specialists requires high professional training in methods of teaching Ukrainian as a foreign language, cooperation in this matter teachers and researchers, the constant search for new educational technologies, exchange of experience in dealing with these problems.

Key words: Ukrainian as the official language, bilingualism, Comparative Grammar of Ukrainian and Hungarian languages, closely related languages, Ukrainian-language environment, transposition, interference